

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Een Romeinse vicus op het plateau
'De Kommel' in Dilsen-Stokkem (Dilsen)

Archeologische site

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Een Romeinse site op het plateau 'De Kommel', Dilsen-Stokkem (Dilsen),
Haagdoorn zonder nummer – archeologische site

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/72041/102.1

Peter Van den Hove

9/10/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	5
1.3.1.	Bureaustudie	5
1.3.2.	Geo-archeologisch booronderzoek	6
1.3.3.	Veldkartering.....	6
1.3.4.	Geofysisch onderzoek	7
1.3.5.	Evaluerend onderzoek door middel van proefsleuven	7
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	9
2.	Evaluerend gedeelte	9
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	9
2.1.1.	Een Romeinse vicus	9
2.1.2.	Een Merovingisch grafveld	11
2.2.	Motivering van het type bescherming	12
2.2.1.	Motivering bescherming als "type bescherming"	12
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	13
2.4.	Juridische toestand	13
3.	Beheersvisie	13
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	13
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	14
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	14
4.	Bronnen	15
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	15
5.1.	Omgevingsplan	15
5.2.	Foto's, kaarten en figuren.....	15

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De gemeente Dilsen-Stokkem bestaat uit de deelgemeentes Dilsen (met twee kernen: Nieuw- en Oud-Dilsen), Stokkem, Elen, Lanklaar en Rotem. Het te beschermen gebied bevindt zich op ca. 850 meter ten zuidoosten van het centrum van Oud-Dilsen. In het westen wordt het gebied begrensd door de bebouwing ten oosten van de Rijksweg N78. Een landweg vormt de grens ten noordwesten, de Stokkemerbaan vormt de oostelijke grens en ten zuiden wordt het gebied begrensd door de Vrietselbeek. De weg Haagdoorn doorkruist het gebied van het noordoosten naar het zuidwesten en heeft een afsplitsing richting het zuidwesten (figuur 1 en 2).

Het gebied bevindt zich in de Maasvallei op een hoogte van ca. 37 m TAW (boven zeeniveau) en is gelegen op een hoger gelegen deel van een overblijfsel van het Terras van Geistingen.

1.2. Historisch overzicht

De naam Dilsen werd in het verleden al door verschillende auteurs in verband gebracht met de antieke naam *Feresne* die voorkomt op de *Tabula Peutingeriana* of Peutingerkaart (figuur 3). Deze reiskaart van 7 meter lang, verdeeld in 11 segmenten, werd wellicht vervaardigd in de 3de of 4de eeuw na Chr., vermoedelijk op basis van nog oudere kaartinformatie. Op de kaart wordt onze regio weergegeven in het segment 1 onder 'Francia'. Tussen twee rivieren, de Rijn (bovenaan) en de Loire (onderaan) wordt onder meer de weg van Nijmegen (*Nouiomagi*) naar Tongeren (*Atuatuca*) weergegeven. Op een afstand van 16 leugae van Tongeren, iets meer dan 35 kilometer, wordt de plaats *Feresne* aangeduid.

Ook naamkundig wordt de naam Feresne al heel lang in verband gebracht met Dilsen (GYSSELING 1960: 272).

Begin jaren '80 ontdekte J. Gonnissen restanten van Romeinse bewoning op de pas geploegde velden langs de Haagdoornweg (figuur 4). De vondsten werden gemeld aan de toen nog Nationale Dienst voor Opgravingen in Brussel. De heer Gonnissen bleef het gebied nadien verder prospecteren. Hij ontdekte de aanwezigheid van een Romeinse baanfundering en Romeinse gebouwresten. Gonnissen maakte een eenvoudige verspreidingskaart van de door hem aangetroffen vondsten, geprojecteerd tegen het kadasterplan. Ook de waargenomen funderingen werden geschetst op aparte plannetjes.

Ten noorden van het huidige onderzoeksgebied werd in 1987, in het profiel van een bouwput in de Bloemendaalstraat, ook het noordelijk vervolg van de Romeinse weg aangesneden. De weg richting sluit hier aan op de Heerstraat en Heirbaan in Elen. Eerder was aan de Stokkemerbaan al een weg vastgesteld die dwars op het tracé van de Romeinse weg liep, richting Maas.

In de jaren '85-'86 van de vorige eeuw werden door Annemie Engels veldkarteringen uitgevoerd in Dilsen-Stokkem en zijn deelgemeentes, in het kader van een BTK-project (Bijzonder Tijdelijk Kader) onder de leiding van L. Van Impe (toenmalig NDO). Ook in het huidige onderzoeksgebied werden enkele groepen van percelen geprospecteerd die op dat moment pas geploegd waren. Deze veldkartering was echter veel beperkter dan degene die door Gonnissen werd uitgevoerd.

Eind jaren '80 werd een waterleiding doorheen het gebied aangelegd. Deze loopt over het hoogste gedeelte van de Kommel, van aan de Vrietselbeek tot aan de noordoostelijke hoek van perceel 827A. Vandaar maakt ze een knik en loopt ze verder in noordoostelijke richting.

Dit is exact de plaats waar de Romeinse weg ook liep, op het hoogste punt in het landschap, met als gevolg dat deze dus deels verstoord is geworden (figuur 6 en 7). De werken werden enkele dagen opgevolgd door Dhr. Vanvinckenroye, de weg en een paar grondsporen werden in de profielen van de aanleg sleuf herkend.

Volgens de omwonenden en de landbouwers die de akkers in het onderzoeksgebied bewerken, worden de akkers al dertig jaar lang bezocht door tal van detectoristen en verzamelaars, telkens wanneer de akkers pas zijn geploegd. Het is natuurlijk moeilijk in te schatten om hoeveel verschillende personen dit gaat, en hoeveel vondsten hiervan effectief werden aangemeld bij de CAI.

Op 18 april 2012 werd in opdracht van de Vlaamse overheid door het archeologisch projectbureau ARON bvba, een waarderend en evaluerend archeologisch onderzoek uitgevoerd op deze site. Dit onderzoek focuste enerzijds op nooit gepubliceerde informatie afkomstig van prospecties. Anderzijds werd met een combinatie van boringen, geofysisch onderzoek en proefsleuven de afbakening van de site zo goed mogelijk in kaart gebracht. Dit terreinonderzoek bracht belangrijke nieuwe informatie aan het licht. Op basis van de onderzoeksresultaten maakte het studie bureau RAAP een rapport op en werd het agentschap Onroerend Erfgoed geadviseerd om de site te beschermen als archeologische site. Dit beschermingsdossier vloeit voort uit dat advies en is gebaseerd op het onderzoeksrapport.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Bureaustudie

De Romeinse heirbaan van de civitashoofdplaats Tongeren (*Atuatuca Tungrorum*) naar de civitashoofdplaats Nijmegen (*Ulpia Noviomagus Batavorum*), een aftakking van de heirbaan van Boulogne-sur-Mer (*Gesoriacum*) over Bavay (*Bagacum*) naar Keulen (*Colonia Claudia Ara Agrippinensium*), liep door de gemeente Dilsen. Dilsen ligt vermoedelijk ook op een kruispunt van de Romeinse hoofdweg in noord-zuidelijke richting en een secundaire weg in oost-westelijke richting. Er moet dus in de Romeinse periode al een Maasoversteek geweest zijn. Dit werd in het verleden al bevestigd door Romeinse vondsten die te Dilsen op de rechteroever van de Maasarm werden gedaan ter hoogte van de Koeweide.

De vondsten die de voorbije decennia werden ingezameld op de Kommel laten een zeer gevarieerd beeld zien. Materiaal uit de prehistorie en de metaaltijden toont aan dat de site al erg lang bewoond was voor de Romeinse bewoning er werd gevestigd. Ook middeleeuws en postmiddeleeuws materiaal is aanwezig, al kunnen hier geen echte concentraties herkend worden en gaat het vermoedelijk in het grootste deel van de gevallen eerder om afval dat met de bemesting op de terreinen is gekomen.

Het grootste aantal vondsten dateert echter uit de Romeinse periode: zowel glas, metaal, bouw materiaal, stenen gebruiksvoorwerpen, afval van metaalbewerking als aardewerk zijn vertegenwoordigd. Alle Romeinse aardewerkgroepen zijn bovendien aanwezig. Het zwaartepunt van de bewoning lijkt zich op basis van het aardewerk in de midden-Romeinse periode te situeren, en dan vooral in de tweede helft van de tweede eeuw en de eerste helft van de derde eeuw na Christus, al zijn er ook iets oudere en jongere vondsten aangetroffen. Er is geen gedraaid Romeins aardewerk dat vóór 50 te dateren is, wel handgevormd aardewerk dat mogelijk nog tot in deze periode in gebruik is gebleven. Vierde-eeuwse vondsten zijn aanwezig, zij het in beperkte mate.

Naast aardewerk dat in de Maasvallei werd geproduceerd, zijn er tal van importproducten die er op wijzen dat er intensief contact was met alle mogelijke hoeken van het Romeinse Rijk. Dit impliceert dat de site op de Kommel dicht bij een Romeinse weg gelegen was. Door Gonnissen werd die weg ook ter plaatse vastgesteld: het tracé loopt van zuid naar noord van de Vrietselbeek naar de Haagdoornweg, om daar een knik te maken en vermoedelijk verder richting noorden te lopen onder de huidige Haagdoornweg door.

1.3.2. Geo-archeologisch booronderzoek

In totaal werd een reeks van 116 handboringen uitgezet in een regelmatig driehoeksgrid van 45 op 45 meter, met een edelmanboor (diameter boorkop: 7cm). Samen met de beschikbare literatuur kon hierdoor een vrij consistent beeld bekomen worden van de ondiepe ondergrond en konden ook enkele anomalieën in kaart gebracht worden. Het gebied maakt deel uit van de Maasvallei die op deze plaats licht afhelst naar het oosten, richting Maas. De archeologische site bevindt zich op een 'lokaal hoog' dat kan beschouwd worden als een soort van eiland tussen twee oude Maasmeanders met een gekromd verloop en afstroming naar het noorden.

Overall wordt bovenaan een dun leemdek aangetroffen, met eronder een dikker pakket zandleem. De top van het onderliggend Maasgrind komt ondiep voor (tussen 0,5 en 2 m). Enkele boringen tonen de aanwezigheid van grind op geringe diepte. Hiervan wordt vermoed dat het oude verhardingen betreft van een Romeinse weg. In één boring werd mogelijk doorheen een kuil geboord en in een andere boring stootte men op steen en kalk die mogelijk afkomstig zijn van een Romeins gebouw.

De Romeinen hebben voor de inplanting van de weg (en eventuele bewoning langs de weg) maximaal gebruik gemaakt van het natuurlijk landschap, dat in grote lijnen niet verschilde van het huidige. De heirbaan blijkt grotendeels aangelegd op de hoger gelegen dekzandgebieden (figuur 5).

1.3.3. Veldkartering

De percelen die in gebruik zijn als akker werden op verschillende data geprospecteerd in parallelle raaien met een tussenafstand van ongeveer 3 meter. De vondsten werden zoveel mogelijk ingezameld per perceelsnummer.

De data die werden ingewonnen door middel van de veldkartering sluiten aan bij wat reeds tijdens vroegere onderzoeken werd vastgesteld. Het overgrote deel van de aangetroffen vondsten is Romeins. Er zijn ook silexvondsten aangetroffen die op het bestaan van een nog oudere occupatie van de site duiden. Post middeleeuws materiaal is talrijk aanwezig, maar lijkt met de bemesting van akkers te zijn aangevoerd.

De Romeinse vondsten die werden ingezameld dateren zonder uitzondering uit de midden-Romeinse tijd (70-275 na. Chr.). De nadruk ligt echter hoofdzakelijk op de periode vanaf het midden van de tweede eeuw en de derde eeuw na Christus. Er werden zowel lokale (regionale) producten als importen (Spanje, grote delen van Gallië en het Rijnland) aangetroffen.

Verder kon worden vastgesteld dat de grindconcentratie (geïnterpreteerd als een Romeinse weg) die eerder al door Gonnissen werd vastgesteld, lopende van aan de Vrietselbeek tot aan de splitsing van de Haagdoornweg, nog steeds in het landschap is waar te nemen. De grootste concentraties van Romeinse vondsten bevinden zich centraal in het afgebakende onderzoeksgebied, langsheen deze 'weg', en aan weerszijden van de Haagdoorn.

Hoewel geweten is dat de site al jaren lang geplunderd wordt, is er toch nog steeds erg veel Romeins materiaal aanwezig, en komen bij het ploegen nieuwe vondsten naar boven. Dit wijst er op dat er nog steeds grondsporen *in situ* aanwezig zijn. Anderzijds is het ook duidelijk dat door landbouwactiviteiten, voornamelijk het diep ploegen, de site beetje bij beetje onherroepelijk vernield wordt.

1.3.4. Geofysisch onderzoek

Na een testfase werd besloten om enkel de techniek van magnetometrie op het onderzoeksgebied toe te passen, met intervallen van een halve meter. Er werd afgezien van elektrische weerstandsmeting en elektromagnetische inductie.

Het magnetometrisch onderzoek heeft met succes de resten van een aanzienlijke en complexe nederzetting zichtbaar gemaakt, aan beide zijden van een Romeinse weg die het gebied centraal doorkruist (figuur 6 en 7). In samenhang met de eerdere veldprospecties, het booronderzoek en het bureauonderzoek kan geconcludeerd worden dat het gaat om een Gallo-Romeinse *vicus*: een langgerekte nederzetting aan een belangrijke weg. De gedetecteerde sporen bestaan uit funderingsresten, palen, greppels, kuilen, uitbraaksporen en een weg. Een belangrijke vaststelling is dat de verschillende gebouwsporen met de korte zijde georiënteerd zijn op de weg. Ook zijn een aanzienlijk aantal sporen te herkennen die verbrand of verhit zijn geweest, of gevuld zijn met verbrand of verhit materiaal. Er zijn ook sporen te herkennen die te maken hebben met de begrenzing de weg of mogelijk de vicus.

Aan de grenzen van de Romeinse vicus zijn ook structurele resten uit de metaaltijden en uit de (post)middeleeuwse periode bewaard. Opvallend zijn een vierkant omheinde structuur die mogelijk als een grafmonument te verklaren is. Verder ook de contouren van een gebouw op de rand van de site, vermoedelijk een steenbakkerij waarvan het bestaan gedocumenteerd is.

Een ondergrondse moderne watertoevoer is eveneens duidelijk herkenbaar via het geofysisch onderzoek en volgt deels het tracé van de Romeinse weg.

1.3.5. Evaluerend onderzoek door middel van proefsleuven

Op het terrein werden drie proefputten/proefsleuven uitgezet om: (1) de resultaten van het geofysisch onderzoek af te toetsen, (2) de gegevens uit het landschappelijk booronderzoek verder aan te vullen, (3) de archeologische waarde van de site duidelijk in kaart te brengen, (4) de bewaringstoestand van het bodemarchief na te gaan en (5) het formuleren van beschermde maatregelen m.b.t. het bodemarchief (figuur 8 en 9).

Het onderzoek gebeurde met een relatief kleine graafmachine om zoveel mogelijk schade te beperken. Ook het oppervlak van de drie sleuven werd beperkt om de nog in situ zijnde archeologische resten zoveel mogelijk te beschermen.

In alle sleuven (figuur 8) werden archeologische sporen aangetroffen afgedekt door een verweringshorizont, een laag donkerbruine humusrijke zandleem die fragmenten Gallo-Romeins aardewerk en bouw materiaal bevat.

Proefsleuf 1

De eerste sleuf werd aangelegd parallel aan de weg Haagdoorn (ten noorden), in een weide beplant met populieren (figuur 8). Dit terrein werd de laatste 40 jaar niet meer geploegd. De sleuf had een gemiddelde diepte van 60 cm. In deze zone werd door middel van het geofysisch onderzoek de aanwezigheid van 'structurele overblijfselen' geduid.

In de sleuf werden sporen aangetroffen van Gallo-Romeinse bewoning, meer bepaald de korte zijde van een gebouw die parallel liep met de centrale Romeinse weg. Tussen de woning en de weg was een verharding aanwezig in grind, een soort van pad, dat toeliet langs de weg en het gebouw te lopen.

Van het gebouw werden uitbraaksporen en paalkuilen aangetroffen (figuur 10). De uitbraaksporen wijzen erop dat het gebouw ooit van stenen muursokkels of stenen

fundamenten was voorzien. De stratigrafische oversnijding van een aantal sporen wijst er op dat er meerdere bouw- of gebruiksfases geweest zijn.

Proefsleuf 2

De tweede sleuf werd eveneens aangelegd parallel aan de weg Haagdoorn, maar ten zuiden ervan (figuur 8). Deze zone is in gebruik als akker. Ze is gelegen in een zone die tijdens het geofysisch onderzoek een sterke reflectie gaf, en werd geduid als 'fundering gebouw' (figuur 9). Op deze locatie werd tijdens de veldkarteringen een concentratie bouwpuin en beschilderd pleisterwerk aangetroffen (figuur 11).

Centraal in sleuf 2 werd een uitgebroken muur aangesneden, oorspronkelijk opgebouwd uit ongekapte of grof gepakte blokken natuursteen en een grijze kalkmortel. Het uitbraakspoor loopt van west naar oost en maakt een hoek van 90 graden.

In de zuidzijde van de sleuf werd in het archeologisch vlak een klein stukje Romeinse mortelvloer aangetroffen, bewaard in het profiel. Dit intact stukje Romeins vloerbeton uit roze mortel bevond zich op slechts 45 centimeter onder het huidige maaiveld. In de rest van de ruimte werd geen vloer meer vastgesteld, maar wel nog een puinlaag bestaande uit donkerbruine zandleem vermengd met kalkresten, restjes vloerbeton, mortelresten, dakpanfragmenten, kalksteenfragmenten, gesmolten lood en houtskool.

Deze puinlaag werd doorsneden door twee graven uit de Merovingische periode (figuur 12), die zich in het vlak aftekenden als grote afgeronde rechthoekige kuilen. Beide grafcontexten zijn inhumatiegraven. Naast een skelet leverden ze een groot aantal grafvondsten op zoals metalen voorwerpen, aardewerk en glazen objecten. Op basis van de rijke grafgiften kon uitgemaakt worden dat het om het graf van een man (graf 2) en een vrouw (graf 1) gaat die slecht op enkele meters van elkaar begraven werden.

Graf 1 (figuur 12 en 13) was aangelegd onmiddellijk langs de buitengevel van het Romeinse gebouw en was perfect gepositioneerd in de hoek van 90 graden die deze buitenmuur oorspronkelijk maakte. Dit wijst er op dat het gebouw nog als een bovengrondse structuur moet zichtbaar geweest zijn in de Merovingische periode, op het ogenblik dat het graf werd aangelegd. De linkerarm van het skelet ontbrak, wellicht een verstoring door beploeging. De bodem van de grafkuil bevond zich op 60 tot 70 centimeter onder het maaiveld. Op basis van de grafgiften is het graf te dateren in de tweede helft van de 6de of de eerste helft van de 7de eeuw. Een radiokoolstofdatering op het skelet gaf een datering tussen 600-660 AD.

Graf 2 (figuur 12 en 14) bevond zich op ca. 1,20 meter onder het maaiveld. De aanwezigheid van een sax, een kort eenzijdig snijdend zwaard, de punt van een lans en een werpbijl en restanten van een schild wijzen er duidelijk op dat het om een mannengraf gaat. In de mond van de overledene was een munt gelegd, een gouden tremissis, met opschrift 'ELAFIVS MONET'. Deze muntmeester, Elafius, was werkzaam te Banassac (Frankrijk) in de eerste helft van de zevende eeuw (620-640 AD). Radiokoolstofdatering op het skelet gaf hetzelfde resultaat als graf 1: 600-660 AD.

In het zuidoostprofiel werd de aanzet van een derde grafkuil aangesneden. Deze grafkuil kon niet worden onderzocht. Bij het opschonen van het vlak van de proefsleuf werd ter hoogte van dit spoor een buisvormig doorschijnend glazen kraaltje aangetroffen.

Proefsleuf 3

De derde sleuf werd aangelegd dwars op de weg Haagdoorn (figuur 8). Op de beelden van het geofysisch onderzoek doorsnijdt de sleuf een langwerpige spoor dat zich ten zuidoosten van de huidige weg bevindt. De proefsleuf bevestigde dat het langwerpige spoor een Romeinse gracht is die parallel loopt met de Romeinse weg (figuur 11).

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens de studieopdracht in 2013 en tijdens een plaatsbezoek op 27 september 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Eind jaren '80 van vorige eeuw werd een waterleiding doorheen het gebied aangelegd. Deze loopt over het hoogste gedeelte van de Kommel, van aan de Vrietselbeek (merkpaal op perceel A947) tot aan de noordoostelijke hoek van perceel 827A. Vandaar maakt ze een knik en loopt ze verder door in noordoostelijke richting, onder de huidige Haagdoorn. Dit is exact de plaats waar de Romeinse weg ook liep, met als gevolg dat deze dus deels verstoord is geworden.

Wanneer we de archeologische profielen en sporen in de proefsleuven evalueren kunnen volgende zaken vastgesteld worden:

In de zones die onder grasland liggen is het archeologisch bodemarchief zeer goed bewaard. Door de aanwezigheid van grasland is de bodemsituatie stabiel en treden er geen bijkomende verstoringen op. Een potentiële bedreiging is de aanwezigheid van enkele Canadese populieren. Het machinaal verwijderen van stronken zou grote schade kunnen aanrichten aan het archeologisch bodemarchief en dient dus vermeden te worden.

In de zones die onder akkerland liggen wijzen alle vaststellingen er op (zowel in proefsleuf 2, als tijdens de prospectie) dat de archeologische sporen regelmatig door het ploegen geraakt worden. De vele fragmenten bouwmetaal en andere objecten wijzen erop dat er zowel Romeinse muren en vloeren, als Merovingische graven door de ploeg geraakt werden. De site wordt dus door landbouwactiviteiten, voornamelijk door te diep ploegen, beetje bij beetje onherroepelijk vernield.

Bijkomend werden in het verleden al verschillende machinaal uitgegraven maïssilo's aangelegd. Ook dit heeft wellicht schade toegebracht aan het onderliggende bodemarchief.

Volgens omwonenden en landbouwers wordt de site al jaren bezocht door detectoramateurs en verzamelaars, telkens wanneer de akkers pas zijn geploegd. Heel wat vondsten werden nooit gemeld. De site, in het bijzonder de aanwezige Merovingische begraving, wordt dus bedreigd door metaaldetectie.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Een Romeinse vicus

De Romeinen maakten voor de aanleg van hun wegen en nederzettingen maximaal gebruik van het natuurlijk landschap. Dit is ook het geval voor het plateau 'De Kommel' in Dilsen-Stokkem. De heirbaan blijkt grotendeels aangelegd op de hoger gelegen dekzandgebieden. Dit had meerdere voordelen. Het vormt namelijk een goede en stabiele basis voor de funderingen en het bouwmetaal voor de fundering kan lokaal ontgonnen worden. De weg op de droge dekzandrug blijft bovendien in de buurt van vruchtbare alluviale gronden, geschikt voor landbouw en in de vallei van de Vrietselbeek heeft men een bron van drinkwater. Het gebied ligt ook ver en hoog genoeg van de Maas om niet overstromd te worden, maar toch dichtbij een punt waar de Maas kon worden overgestoken.

Dilsen ligt op een kruispunt van een Romeinse hoofdweg in noord-zuidelijke richting en een secundaire weg in oost-westelijke richting. Er moet dus in de Romeinse periode al een Maasoversteek geweest zijn.

Uit het samennemen van de resultaten van de bureaustudie, de veldkarteringen en het geofysisch onderzoek is voor het projectgebied van de Kommel ontegensprekelijk een beeld van een Romeinse vicus ontstaan, een belangrijke nederzettingvorm in de Romeinse tijd. In Vlaanderen konden tot op vandaag slechts een beperkt aantal sites als een vicus geduid worden. Geen enkele van deze locaties is voldoende onderzocht om een volledig inzicht te krijgen in dit type nederzetting.

Met de term vicus wordt bedoeld: een landelijke nederzetting met centrumfuncties voor de omgeving op religieus, economisch en/of administratief vlak. De huidige stand van het onderzoek laat een meer concrete definitie van dit type nederzetting niet toe. Het is een term die, naast *small town* en *agglomération secondaire*, door de moderne archeologie aan landelijke agglomeraties wordt gegeven, te onderscheiden van steden enerzijds en van de verspreide landelijke bewoning zoals de villae anderzijds. Waarschijnlijk werd de term ook al in de oudheid voor dergelijke nederzettingen gebruikt (in ons land Orolauno vicus voor Aarlen, Geminico vico voor Liberchies en de bewoners van een nederzetting in Theux noemden zich vicani, terug te vinden in de *Inscriptions Latines de Belgique*). Maar in welke mate die praktijk algemeen verbreid was is onduidelijk. Bij gebrek aan geschreven bronnen is ook maar weinig geweten over een mogelijk juridisch statuut.

Van essentieel belang voor de groei van een vicus was de ligging langs een belangrijke Romeinse weg of de verbinding hiermee. De meeste vici ontstonden of werden gesticht op nieuwe plaatsen: langs een belangrijke weg of een kruispunt van wegen, bij een oversteekplaats van een rivier, bij een heiligdom, bij een militair kamp, in de buurt van belangrijke grondstoffen of bij een combinatie van deze elementen. Ook de vicus op de Kommel past in dit beeld. We kunnen voor Dilsen uitgaan van de aanwezigheid van een noord-zuid lopende heirbaan die de Maas volgde, vermoedelijk via verschillende tracés op droge zandleemruggen. Net ten noorden van De Kommel moet zich een kruispunt met een oost-west lopende weg hebben voorgedaan. Deze weg is archeologisch gekend aan de overzijde van de Maas. De meeste vici zijn gelegen in de onmiddellijke nabijheid van beken en/of rivieren.

De vicus in Dilsen wordt gekenmerkt door lintbebouwing langs een weg. Typisch voor vici zijn de zgn. *Streifenhäuser*, lange, smalle gebouwen die met hun korte zijde naar de straat georiënteerd zijn. Deze huizen hebben vaak een stenen sokkel en zijn verder opgetrokken in vakwerk. Deze gebouwen waren mogelijk woningen, ateliers of winkels of een combinatie van meerdere functies. Ze werden tot nu toe in Vlaanderen enkel aangetroffen in de vici van Grobbendonk en Tienen. Over de herkomst van dit huistype is niets bekend. Waarschijnlijk gaat het om een creatie uit de Gallo-Romeinse periode zelf, ontwikkeld op maat van de door de samenleving van die tijd en nederzettingvorm gevoelde behoeften. De bebouwing die we te Dilsen aan beide zijden van de weg in kaart konden brengen door middel van geofysisch onderzoek valt duidelijk ook onder dit type (figuur 7).

In bijna alle vici konden activiteiten van bronsgieters en/of ijzersmeden aangetoond worden. Metaalnijverheid vond blijkbaar plaats in een artisanale zone die vaak aan de rand van de nederzetting gelegen was. In vici werden ongetwijfeld nog talrijke andere producten vervaardigd, waarvan het productieproces minder duidelijke sporen nalaat, zoals houten voorwerpen, textiel, voorwerpen in bot of hoorn. Ondanks het beperkte onderzoek dat werd uitgevoerd in het projectgebied op de Kommel, kan op basis van het magnetometrisch beeld en enkele vondsten uit het proefsleuvenonderzoek ook van de aanwezigheid van artisanale activiteiten uitgegaan worden. Achter de dense strook van sporen die de bebouwing langs de vicus-weg vertegenwoordigt, zijn achtererven te zien, waar zich tal van bijgebouwen, hekken, kuilen en oventjes voordoen. Aan de zuidzijde van de vicus doet zich een concentratie voor van sterk reflecterende verbrande structuren. Het

zou hier om een serie ovens kunnen gaan. Tijdens het proefsleuvenonderzoek werden verschillende metaalslakken opgemerkt in sleuf 1.

Vici speelden een belangrijke rol in de Gallo-Romeinse samenleving. Onderzoek wijst vooral uit dat de meeste vici gericht waren op handel en productie voor de regio. In de leem- en zandleemstreek spelen vici vaak een centrale rol voor de omliggende villae en andere landelijke nederzettingen. De regio rond de Kommel moet in de Romeinse periode intensief bewoond zijn geweest. Het is dus zeker mogelijk dat de vicus op de Kommel een centraliserende rol speelde. De aanwezigheid van publieke bouwwerken karakteriseert een agglomeratie met een zekere centrale organisatie. In Dilsen zijn momenteel geen structuren aangetroffen die met zekerheid als publiek gebouw te identificeren zijn. Maar drie clusters aan gebouwsporen teken zich op de beelden van het geofysisch onderzoek duidelijker af als gemiddeld en herbergen mogelijk resten van een solider uitgevoerde structuur, misschien wel een publiek gebouw.

Enkele losse vondsten van aardewerk zouden kunnen wijzen op een continuïteit tussen de laat La Tène en de vroeg-Romeinse periode. Daarnaast is op het magnetometrisch beeld een spoor zichtbaar dat op basis van zijn vorm mogelijk in de metaaltijden en/of vroeg-Romeinse periode kan geplaatst worden (figuur 7: nr. 2). De meeste vici kenden een bloei vanaf de Flavische periode tot in de loop van de 2de eeuw na Chr. In het laatste kwart van die eeuw veranderde de situatie wellicht onder de toenemende druk van de invallende volkeren en de politieke instabiliteit van het Romeinse Rijk. In Dilsen getuigt de analyse van al het aardewerk uit veldprospecties van een occupatie vanaf de Flavische periode tot in de eerste helft van de derde eeuw. Al dan niet aansluitend werden ook enkele vierde-eeuwse aardewerkfragmenten aangetroffen. De aanwezigheid van enkele 4de-eeuwse vondsten wijst mogelijk op een continuïteit tussen de Romeinse en vroegmiddeleeuwse periode. Ook nieuwe onderzoeken tonen aan dat, in tegenstelling tot wat er vroeger werd gedacht, toch wel bewoningscontinuïteit moet zijn geweest in de 4de eeuw (VAN THIENEN 2016 en HEEREN S. & ROYMANS 2018).

Continuïteit op een archeologisch site is natuurlijk voor interpretatie vatbaar. De vroeg-Romeinse vici blijven niet op dezelfde wijze voortbestaan in de laat-Romeinse tijd. Soms zijn er wel artisanale activiteiten, blijft een cultusplaats of een thermencomplex in gebruik en vaak verschijnt een versterking op de plek van de voormalige vicus of in de onmiddellijke nabijheid ervan. Dit laatste lijkt het geval in Dilsen-Stokkem. In de buurt van de vicus van Dilsen-Stokkem zijn in het verleden grote steenblokken teruggevonden die door enkele onderzoekers als een 4de-eeuwse militaire constructie werden geïnterpreteerd. Het zijn wellicht die laat-Romeinse versterkingen, in ruïne, die op de eerste plaats in de vroege middeleeuwen de aandacht getrokken hebben en niet de oude, vroeg-Romeinse vici. De Merovingische graven in het puinveld van de vicus horen wellicht bij een landelijke nederzetting in de onmiddellijke nabijheid of bij een aanwezigheid in het verdwenen castellum.

2.1.2. Een Merovingisch grafveld

Een vroegmiddeleeuws grafveld werd bij voorkeur aangelegd op een oost, zuid of west - helling van een heuvel in de buurt van een waterloop. Niet zelden lijkt men herkenbare plaatsen in het landschap te hebben opgezocht. Verschillende grafvelden zijn gelegen in de buurt van een voormalige Romeinse villa of een tumulus. Ook terreinen die weinig waarde hadden als landbouwgebied kwamen in aanmerking. In Wallonië liggen Merovingische grafvelden dikwijls op stenige heuveltoppen. We weten echter dat opvallend gelegen ruïnes of resten van speciale gebouwen uit een voorgaande periode een speciale aantrekkingskracht uitoefenden op de vroege middeleeuwen. Het is dan ook aannemelijk dat de plek waar de twee graven te Dilsen werden aangelegd, naast de weg, centraal in de voormalige vicus, én bij de ruïne van een aanzienlijk gebouw, zorgvuldig werd gekozen.

Gewoonlijk werden de graven min of meer in rijen geschikt, en meestal vertonen de graven een west-oost oriëntering. De overledene werd liggend op de rug begraven. Dit kon

gebeuren in een stenen sarcofaag, in het geval van belangrijke geestelijken of aristocraten of in een houten kist of gewoon in bodem voor de gewone man of vrouw. Hierbij werd hij of zij voorzien van een selectie aan grafgiften. Mannen werden met hun wapens en hun riem begraven, vrouwen met hun juwelen en enkele gebruiksvoorwerpen. Beiden kregen ook aardewerk en drinkbekers mee in het graf.

Dit alles zien we ook terug in de beide graven te Dilsen. Beide personen, een man en een vrouw, werden met de traditionele grafgiften van wapens, juwelen en gebruiksvoorwerpen begraven. De overledenen waren op de rug neergelegd in een ruime, bijna vierkante, grafkuil, met de grafgiften op en om het lichaam geschikt. De oriëntatie van de graven was echter niet west-oost, maar zuidwest-noordoost.

Op beide graven werd een radiokoolstofdatering en een isotopenonderzoek uitgevoerd. De resultaten hiervan waren erg gelijklopend. Graf 1 kon gedateerd worden op 1410 ±30 BP wat gekalibreerd een datering tussen 600 AD en 660 AD geeft. Graf 2 kon gedateerd worden op 1400 ±30 BP wat gekalibreerd eveneens een datering tussen 600 AD en 660 AD geeft. Uit een combinatie van de beide dateringscurves kon besloten worden dat de beide personen statistisch gezien gelijktijdig begraven kunnen zijn.

2.2. Motivering van het type bescherming

De Romeinse site op het plateau 'De Kommel' wordt beschermd als archeologische site. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een archeologische site als volgt: "een onroerend goed dat ondergronds, aan de oppervlakte of onder water aanwezig is, met inbegrip van de archeologische artefacten die er integrerend deel van uitmaken, van algemeen belang wegens de archeologische erfgoedwaarde."

2.2.1. Motivering bescherming als "type bescherming"

Een waarderend archeologisch onderzoek op het plateau 'De Kommel' in Dilsen-Stokkem slaagde er met succes in om de resten van een aanzienlijke Romeinse nederzetting, aan beide zijden van een Romeinse weg, in kaart te brengen. Uit de resultaten van het onderzoek kan geconcludeerd worden dat het gaat om een Gallo-Romeinse vicus, een langgerekte nederzetting aan een belangrijke weg die noord-zuid liep en de Maas volgde. In het onderzoeksgebied werden ook twee Merovingische graven aangetroffen, beide met een volledige grafuitzet. Het gaat om een mannengraf en een vrouwengraf die te dateren zijn in het begin van de 7de eeuw na Chr. Beide graven maken wellicht deel uit van een veel groter Merovingisch grafveld.

In Vlaanderen is slechts een beperkt aantal vici bekend. Geen van de gekende vici is volledig onderzocht. Het gevolg is een zeer versnipperd beeld van deze belangrijke nederzettingvorm in de Romeinse tijd. De informatiewaarde en het wetenschappelijk potentieel van de site in Dilsen-Stokkem met zijn nog grotendeels agrarische, onbebouwde karakter is dan ook hoog. Het bodemarchief van de site biedt, in tegenstelling tot andere gekende vertegenwoordigers van dit Romeinse nederzettingstype, nog wel de kans op zowel een grote contextuele gaafheid als een hoge toegankelijkheid voor verder archeologisch onderzoek. Ook de aanwezigheid van Merovingische begraving, met goed bewaarde skeletresten, is een zeldzaam gegeven voor Vlaanderen.

De bescherming van de Romeinse vicus op het plateau 'De Kommel' als archeologische site beoogt een behoud van het archeologisch erfgoed op de plaats waar het zich in de bodem bevindt (een behoud in situ). Wanneer dit niet meer mogelijk is, moet er door middel van een opgraving steeds voor gezorgd worden dat het aanwezige archeologisch materiaal niet vernietigd of onherroepelijk verstoord wordt. De Romeinse vicus op het plateau 'De Kommel' wordt daarom beschermd als archeologische site, met het oog op behoud enerzijds en eventueel toekomstig archeologisch onderzoek anderzijds.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De vicus lijkt wat betreft de sporen van gebouwen (en met deze gebouwen gerelateerde activiteiten) volledig binnen de grenzen van het onderzoeksgebied te vallen. Aan de grens van deze Romeinse vicus zijn vermoedelijk ook structurele resten uit de metaaltijden bewaard. De afbakening van de bescherming volgt in grote lijnen het voorstel dat voortvloeide uit het archeologisch waarderingsonderzoek.

2.4. Juridische toestand

Op het gewestplan staat het grootste deel van de archeologische site ingekleurd als agrarisch gebied (0900). Enkel langsheen de Rijksweg (in het westen) en de Stokkemerbaan (in het oosten) is een klein deel ingekleurd als woongebied met landelijk karakter (0102).

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

Voor de bescherming als archeologische site gelden volgende beheersdoelstellingen:

De bescherming als archeologische site beoogt in de eerste plaats een behoud *in situ* van de nog aanwezige archeologische sporen (het bodemarchief).

De belangrijkste bedreigingen waaraan de Romeinse vicus en het Merovingisch grafveld kunnen worden blootgesteld zijn bodemingrepen en erosie. Een beperkt deel van de site is in gebruik als grasland. Door het gebruik als grasland wordt de erosie van het gebied tot een minimum beperkt en bevindt een deel van de archeologische site zich in een stabiele situatie. Algemeen wordt dan ook aanbevolen de huidige grasbegroeiing van de site te handhaven en het huidige grasland niet verder met bomen of struiken te beplanten.

Centraal in het projectgebied staan Canadese populieren. Indien deze bomen worden gezaagd moet vermeden worden dat de stronken machinaal uit de bodem worden getrokken. De kans bestaat dat hierdoor de onderliggende archeologische sporen worden beschadigd. Het is aangewezen om de stronken te laten zitten en indien nodig uit te frezen.

Het merendeel van de site is in gebruik als landbouwgrond. Vooral landbouwactiviteiten vormen een bedreiging, zowel voor landschappelijke als archeologische erosie. Diep bewerkte grond is immers gevoelig voor erosie. Aangezien de archeologische overblijfselen zich dicht onder het maaiveld bevinden wordt aanbevolen alle werkzaamheden met een

Beschermingsdossier: een Romeinse vicus op het plateau 'De Kommel', archeologische site

ingreep in de bodem zoveel mogelijk te vermijden, in het bijzonder diepploegen. Een mogelijke piste is die van alternatieve akkerbouw: ecologisch ploegen, niet kerende grondbewerking e.d.

Het machinaal uitgraven van maïssilo's in de beschermde site dient absoluut vermeden te worden.

Metalen archeologische vondsten die zich onmiddellijk onder het maaiveld in de bodem bevinden kunnen van belang zijn voor de kennis van de beschermde archeologische site. De Code van Goede Praktijk (versie 2.0) stelt daarom in hoofdstuk 33 dat een erkende metaaldetectorist geen vondsten kan opsporen in beschermde archeologische sites.

Het gebruik van een metaaldetector om archeologische vondsten met metalen component op te sporen dient daarom te gebeuren door een erkende archeoloog of door een erkende metaaldetectorist onder de autoriteit van een erkende archeoloog, en dit enkel in het kader van een onderzoek vanuit wetenschappelijke archeologische vraagstelling, of in functie van de opmaak of de uitvoering van een archeologienota.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

Beschermingsdossier: een Romeinse vicus op het plateau 'De Kommel', archeologische site

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

DE WINTER N. & WESEMAEL E. 2014: Archeologische evaluatie en waardering van een Romeinse site op het plateau 'De Kommel' (Dilsen-Stokkem, provincie Limburg), Sint-Truiden.

Dit rapport is online raadpleegbaar op:

<https://oar.onroerendergoed.be/publicaties/STUA/31/STUA031-001.pdf>

Voor een uitgebreidere literatuurlijst en een overzicht van alle publicaties verwijzen we naar de omvangrijke bibliografie over de site die is opgenomen in dit rapport.

GYSSELING M. 1960: Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226), Brussel.

HEEREN S. & ROYMANS N. 2018: Contextualising ethnicity and the rhetoric of burial rites in Late Antique Northern Gaul: the evidence from settlements and precious metal circulation. In: KARS M., VAN OOSTEN R., ROXBURGH M.A. & VERHOEVEN A. (eds), *Rural riches & royal rags? Studies on medieval and modern archaeology, presented to Frans Theuws*, Zutphen, 8-14.

VAN THIENEN V. 2016: *Abandoned, neglected and revived: aspects of Late Roman society in Northern Gaul* (doctoraatsverhandeling Universiteit Gent), Gent.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Foto's, kaarten en figuren